

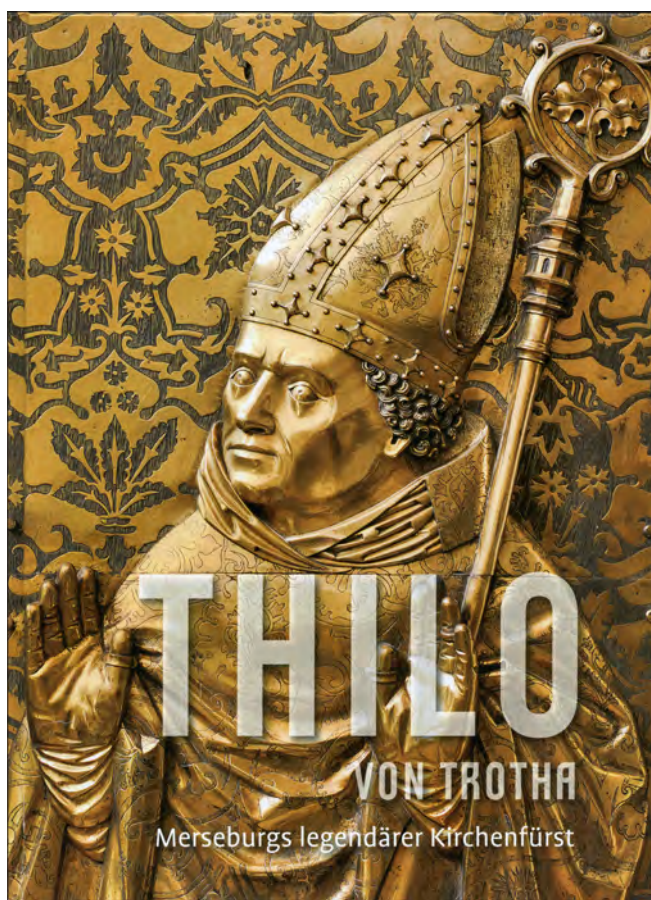
RECENZE

CURT BECKER ET AL. (HRSG.): THILO VON TROTHA. MERSEBURGS LEGENDÄRER KIRCHENFÜRST

Schriftenreihe der Vereinigten Domstifter zu Merseburg und Naumburg und des Kollegiatstifts Zeitz 7, Michael Imhof Verlag, Petersberg 2014, 384 stran.

Kniha je katalogem výpravné výstavy, konané v roce 2014 v sasko-anhaltském Merseburku u příležitosti pětistého výročí úmrtí zdejšího biskupa Thilona von Trotha. Kdo navštívil komplex budov na dómském pahorku ve městě nad Sálou, dobře si rozpomene na onoho legendárního biskupa z rodu pánů erbu krkavce. Znakové štítky s tímto zvířetem, jež drží v zobáku prsten, se totiž dodnes nacházejí na mnoha pohledově exponovaných místech biskupského sídelního okrsku. V reliéfním či (méně často) malovaném provedení zdobí řadu pozdně gotických zděných konstrukcí, které dodnes zásadní měrou určují vzhled dómu i budov v jeho nejbližším okolí, třebaže jednotlivé budovy v novověku, zvláště v pozdní renesanci, doznaly větších či menších úprav. Není divu, že právě Thilo budí i po pultisíciletí zvláštní pozornost. Asi žádný jiný jeho předchůdce a následovník v úřadu nebyl ctižádostivějším stavebníkem a objednavatelem uměleckých děl různého druhu. Tato jeho činnost měla samozřejmě jeden jediný hlavní cíl. Vše bylo zjevně podřízeno společenské sebeprezentaci vysokého církevního představitele, k níž neodmyslitelně patřila i snaha o uchování věčné památky na vlastní osobnost. Ostatně představovaná kniha je sama o sobě velice názorným dokladem, že své úsilí nevydával nadarmo. Proč konkrétně a díky jakým předpokladům je dnes Thilo von Trotha bezkonkurenčně nejznámější osobností z dlouhé řady merseburských biskupů a jedním z nejznámějších příslušníků svého stavu ve střední Evropě, na to dává srozumitelnou odpověď kniha, která se po koncepční a obsahové stránce vřazuje mezi zářné výsledky široce mezioborově pojímané německé medievistiky. Jak tomu u podobných katalogů bývá, v autorském kruhu převažují historici umění. Podíl klasických historiků je ale také vysoký.

Po grafické stránce znamenitě připravená kniha sestává ze dvou oddílů. Přibližně (úvodní) třetina je tvořena esejisticky pojatými kratšími kapitoly z per historiků a historiků umění. Zbývajících část zaujímá podrobně zpracovaný katalog exponátů. V prvním oddílu se jednotliví autoři podle své specializace zabývají různými stránkami sledované osoby, jak je lze „vyčíst“ z dochovaných písemných a hmotných pramenů. Na začátek je logicky zařazen rámcový nástin společenského postavení říšských biskupů na teritoriu zhruba v hranicích dnešních spolkových zemí Sasko, Durynsko a Sasko-Anhaltsko. Poté už následují kapitoly, jež se přímo vztahují k Thilonově osobě. Nastíněny jsou jeho rodové kořeny, léta strávená na univerzitách v Lipsku a apeninské Perugii. Obojí je důležité pro

pochopení společenského vzestupu budoucího biskupa. Působení otce mu „umetalo“ cestu k dvorům vysokých církevních představitelů a regionálních zeměpánů středního Německa, studium v Itálii mu zase umožnilo získat blízké vazby k papežskému stolci, což se záhy projevilo v rychlém udělování výnosných a současně vlivných obřadů v domovině (v kapitulách v Magdeburku a Merseburku). Diplomatické schopnosti, které Thilo nabýval ještě za studií, byl nucen osvědčit již záhy po svém zvolení merseburským biskupem. Do této význačné funkce byl vybrán jako třiatřicetiletý, konkrétně v roce 1466. Že jeho výběr ze strany merseburských kanovníků neprobíhal hladce, napovídá relativně dlouhá prodleva mezi samotnou volbou a definitivním potvrzením v úřadu.

Pro prvních patnáct let jeho úřadování a vlády nad velkým panstvím jsou charakteristické časté cesty, které ho odváděly od povinností spjatých s vlastní duchovní a svět-

skou správou. V té době pravidelně vystupoval v zájmu svých mocných sousedů – saských vévodů z rodu Wettinů. Aktivně se podílel na jejich sňatkové politice a pomáhal jim získávat přístup k papežskému stolci. V případě vzta- hů mezi merseburským biskupem a Wettiny platí doslova rčení o vzájemném stýkání a potýkání. Thilo von Trotha se snažil neustále zdůrazňovat výlučné postavení svého úřadu, přičemž poukazoval na bezprostřední podřízenost merseburského biskupského panství říšskému panovní- ku, což ve 2. polovině 15. století pozbylo faktické opod- statnění. Těmito argumenty se vymezoval zvláště vůči Wettinům, kteří se (vcelku úspěšně) snažili získávat stále větší vliv v daném teritoriu. Thilo s nimi v mnoha ohledech spolupracoval (přesněji řečeno byl nucen spolupracovat), a to i v zájmu upevňování svého společenského a mocen- ského postavení, když kupříkladu potřeboval záštitu při otevřených vojenských střetech s jinými regionálními aristokraty. Ovšem pokud šlo třeba o práva i na drobné pozemkové majetky, neváhal rázně vystupovat také vůči svým ochráncům z domu Wettinů. Roku 1480 Thilo na- posledy podnikl delší cestu v zájmu saských kurfiřtů; po vévodově boku se účastnil poutní (hlavně však politické) cesty do Říma.

Po řadu následujících desetiletí už svou energii plně věnoval správě diecéze, a zvláště pak biskupských majet- kových držav. Zasadil se o hospodářský rozmach panství, což mu poskytlo zdroj na dlouhodobé a velice nákladné přestavby sídelního okrsku na dómském pahorku v Mer- seburku, jež vrcholily na počátku 16. století. V roce 1514 Thilo skonal. Bezmála padesátileté období, jež mu bylo dopřáno setrvat v biskupské hodnosti, je vedle jeho velké ctížádosti a současně cílevědomosti tím druhým hlav- ním důvodem, proč se právě on dokázal tak výrazně za- psat do dějin merseburské diecéze. Potažmo proč v jeho osobě mají dnešní badatelé mimořádně názorný příklad sebe prezentace (církvního) říšského knížete sklonku středověku.

Po kapitolách, jež mapují biskupův život a jeho působení v roli hlavy diecéze a zeměpána, následují eseje histori- ků umění. Ti se zaměřují zvláště na podobu biskupského okrsku v Merseburku v době Thilonovy vlády. V centru jejich pozornosti pochopitelně stojí architektonické pa- mátky a s nimi nedílně spjatá výtvarná díla, především tedy kamenosochařské práce a nástěnná malba. Thilo se nejprve soustředil na rozsáhlou přestavbu vlastní bis- kupské rezidence. Úpravy z 70.–80. let 15. století jí vtiskly podobu, jež se v základní hmotové skladbě zachovala do současnosti. Tehdy vzniklo trojkřídlé schéma ve tvaru pís- mena U, oběma rameny připojené k románskému dómu. Tím byl vytvořen jakýsi (ale mnohem větší) pandán k raj- skému dvoru, jenž se k chrámu napojoval ze zrcadlově převrácené strany. Pozdně gotickou biskupskou rezidenci lze v pravém slova smyslu označit za zámek: prosvětlena byla velkým množstvím tzv. záclonových oken a postrá- dala fortifikační prvky. Těsná ostění mnoha středově- kých okenních i dveřních otvorů zůstala zachována i po velké renesanční přestavbě, jež zámku definitivně určila dnešní podobu. Po zásadní přestavbě rezidence se dosta- lo i na úpravy dómu a objektů kapituly. Stavební práce na těchto stavbách probíhaly nejintenzivněji v prvním patnáctiletí 16. století. Úpravy kapituly lze označit jako

dílní. Kdežto přestavba dómu byla opravdu ambiciózní; v podstatě jako novostavba vyrostlo monumentální pozd- ně gotické trojlodí.

Stavební úpravy dómského okrsku v době Thilonovy vlády svou velkolepostí plně zapadaly do tendencí, které lze sledovat i u aktivit ostatních církevních a světských knížat ve středním Německu. Na to upozorňuje kapitola zasazující merseburský příklad po bok jiných honosných pozdně gotických zámeckých budov. Jsou-li základní vývojové tendence daného druhu architektury už delší dobu zřejmé, je na pováženou, že většinou dodnes chybí podrobnější průzkumy konkrétních staveb, neřkuli celých areálů. Značně neuspokojivý stav poznání dobře vynikne na příkladu merseburského biskupského okrsku. V jeho obvodu byla pouze jediná budova podrobená důkladnému stavebněhistorickému průzkumu. Je to kapitulní dům, nedávno kompletně opravovaný. Jemu je v knize právem věnována samostatná kapitola, jako jediná doprovázená patřičně podrobnou plánovou dokumentací. S tím ostře kontrastuje jeden jediný prezentovaný půdorysný plán zámku. Je obsažen pouze v celkovém situačním plánu jádra biskupského okrsku. A hned je z tohoto obrázku patrné, že zámek nebyl – na rozdíl od okolních budov – ni- kdy podobněji zaměřen, natož geodeticky. Všechna tři jeho rozsáhlá křídla jsou totiž zakreslena značně schematicky, a sice pouze v rozsahu obvodového zdíva a několika málo příčných zdí, ovšem bez jediného okenního či vstupního otvoru. Nechce se ani věřit tomu, že takto výjimečný ob- jekt dodnes nebyl ani rámcově dokumentován. Z údajů, které jsou porůznu v knize roztroušeny, lze vytušit, že aktuálně probíhá alespoň orientační průzkum zámku. Při něm byla získána minimálně desítky dendrodat z různých konstrukcí, které pocházejí z doby Thilonovy přestavby.

Sousední monumentální chrám je sice prezentován prostřednictvím podrobnějšího plánu, ale i tato stavba zatím čeká na patřičně důkladný průzkum. Znalce sta- vebních konstrukcí zaujmou mimo jiné údaje o obrovském krovu trojlodí, který vznikl na samém sklonku Thilonovy vlády. Pozornost nejen odborníků na nástěnnou malbu a heraldiku přitáhne kapitola o výzdobě stěn několika místností kapitulního domu, které vznikly v posledních letech 15. století. Jejich nejdůležitější ikonografickou slož- ku představují rozsáhlé erbovní galerie, jimž „vévodí“ znak koho jiného než Thilona. Tyto památky ale dnes bohužel můžeme z větší části studovat jen na historických foto- grafiích a nepříliš podrobných kresbách na historických papírových modelech; malby samotné většinou vzaly za své při dávných „restaurátorských“ zásazích a také vli- vem přírodních procesů. Kdysi nejvýpravnější vyzdobená místnost kapitulního domu byla nedávno opatřena co možná nejvěrnějšími kopiemi maleb podle zmíněných obrazových zdrojů.

Jestliže velká část v katalogu prezentovaných artefak- tů nese více či méně vizuálně akcentovaný znak svého objednavatele, vnucuje se otázka, kolik asi jiných soudo- bých heraldických památek beze stopy zaniklo. Jejich cel- kové množství bylo jistě ohromné. Ostatně v Thilonových šlépějích kráčel jeho nástupce v úřadu, za jehož vlády se definitivně podařilo dokončit dostavbu trojlodí dómu. I on neváhal připomenout svou osobu prostřednictvím erbu na jednom z nejčestnějších míst v rozsáhlé znakové galerii

na svornících hlavní a boční lodi. Další význačné místo ovšem vyhradil i prezentaci Thilonova znaku.

Historici umění na prezentovaných výtvarných dílech původem z Merseburku i z řady jiných (arci)biskupských rezidencí středního Německa sledují strategie, které stály za dobovým mecenátem vysokých církevních hodnostářů. Zjišťují, že klíčovou roli přitom hrálo memoriální hledisko. Velká část z nejnákladnějších a nejoslnivějších uměleckých předmětů sloužila k uchování věčné památky svých objednavatelů. Je příznačné, že i Thilo již poměrně krátce po usazení na biskupský stolec věnoval zvýšenou pozornost budování vlastního pohřebního místa. K tomu přistoupil neobyčejně koncepčně a s vysokou citlivostí, což vyplývá již ze samotné volby, kde konkrétně bude v chrámovém prostoru pochován. Nejpozději od roku 1476 počítal, že tím prestižním místem bude severní část příčné lodi, neboť právě zde se nacházejí hroby čtyř prvních zdejších biskupů. Ostatně Thilo sám sebe chápal jako dalšího biskupa-zakladatele. Nejlépe tento jeho postoj vynikne z heraldických párových prezentací na chrámu, kdy je jeho rodový erb doplněn o znak diecéze s ochráncem v osobě svatého císaře Jindřicha II., za jehož vlády byl merseburský dóm založen. Dlouhou tradici merseburského biskupství nechal Thilo zakomponovat i do výzdoby „své“ pohřební kaple. Daný prostor z jihu vymezuje raně gotická přepážka s bohatým panelováním. A právě četné niky v podobě slepých oken posloužily jako rámy portrétní galerie merseburských biskupů, již nechal Thilo vymalovat.

Na jiné stěně kaple se pak dodnes nachází skvostný Thilonův mosazný epitaf s mělkým reliéfem, odlitým podle dřevěného prvotního modelu (výřez zdobí obálku knihy). Tato rozměrná, mistrovsky zpracovaná deska byla zhotovena kolem roku 1495 v Norimberku. Těže provenience, ovšem asi o 20 let starší, je i bronzová krycí deska biskupovy tumby, která se rovněž dodnes nachází v kapli. Opět je na ní v mělkém reliéfu ztvárněna typizovaná biskupova postava. Třetím skvostným kovovým artefaktem, který v kapli přetrval z doby přelomu 15. a 16. století, je rozměrný kovaný lustr o třech etážích. Za zmínku stojí i fragment mosazné náhrobní desky biskupova bratra, umístěný rovněž v kapli v severní části příčné lodi. Oltáře, které biskup ve „své“ pohřební kapli fundoval a které lze dnes postihnout v písemných pramenech, většinou beze stopy zmizely; přetrval jediný malovaný křídlový retábl.

Biskupův mecenát je na stránkách katalogu připomenut rozličnými druhy výtvarných děl. Aby byl jejich přehled pokud možno reprezentativní, několikrát si autoři projektu vypomohli zástupnými příklady – např. z arci-biskupského Halle. Samozřejmě nechybí klasické ukázky řezbářských prací či deskové malby. Zastoupena jsou ta-

ké paramenta. Pompéznost slavnostních liturgií evokují i zlatnické výrobky; zaujmou zvláště výběrové reprodukcce pergamenového kodexu z let 1526/1527, kde jsou popsány a mimořádně detailně nakresleny středověké relikviáře z dómského pokladu v Halle (podle kreseb mohou historici umění podrobit dnes ztracené předměty formální analýze). Na své si v katalogu přijdou i znalci knižní kultury a pozdně gotické grafiky; Thilo vynakládal vysoké prostředky na podporu knihtisku.

V katalogové části jsou Thilonovy stavební realizace připomenuty prostřednictvím zajímavých dokumentů. Mezi nimi vynikají dvě písemnosti, které se vážou k výstavbě trojlodí merseburského dómu. O průběhu vlastních stavebních prací vypovídá fragment účtů z let 1512–1513. Neméně cenná je pak listina se smlouvou, již se věkovitý Thilo zavazuje, že pokud skoná dříve, než bude přestavba dokončena, hlavní tíha nákladů nespadne na kapitolu; přesně je uvedena částka, která by po jeho smrti měla být vyhrazena na dokončení prací. Dále zaujme doporučující dopis, který Thilo roku 1475 vystavil mistru jménem *Hans stey[n]mecze* (kameník). Pozornost si zasluhují i další prezentované dokumenty, které s hlavním předmětem výstavního projektu souvisejí více či méně volně. Z Wittenberku pochází vzácný zápis pořádků (přesněji řečeno raně novověký opis původních pořádků) tamního bratrstva kameníků z roku 1497. Těžko věřit, že spolek tvořilo 70 osob, přičemž jednotlivá jména byla zaznamenána včetně nákrese konkrétní kamenické značky.

Chceme-li závěrem knihu ve stručnosti zhodnotit, sluší se poznamenat, že její význam daleko překračuje obvod středoněmeckého regionu. Což je dáno jednak celkovým množstvím a výpovědní hodnotou shromážděného pramenného materiálu, ale i způsobem, jak jsou tyto namnoze spektakulární artefakty probírány. Upuštěno bylo od rozdělení exponátů do tradičních kategorií podle materiálové povahy médií (desková či nástěnná malba, dřevorezba atp.), důraz byl naopak kladen na zasazení do kategorií podle tzv. živé kultury. Třídícím klíčem se proto staly pojmy jako liturgie, paměť (*memoria*), zbožnost či třeba společenská reprezentace. Thilo von Trotha tedy slouží jako reprezentativní příklad všemožných strategií jednání církevního zeměpána pozdního středověku. Způsob prezentace a zhodnocení historických uměleckých děl ve vazbě na konkrétní osoby mocných a zámožných objednavatelů je jistě hoden následování. V českém prostředí lze uvést (zatím) tři podobně progresivně metodicky koncipované knihy, jež jsou věnovány trojici význačných olomouckým (arci)biskupů z raného novověku a pak z raně moderní doby. Nepřekvapí, že iniciátory jejich vydání jsou také historici umění.

JAN KYPTA